

KNJIGA NESTAJANJA

UPIJAČ ZA MASTILO

Jedna vremešna gospođa pozamašne, teške zadnjice i širokih, četvrtastih ramena, a vrlo sitne, gotovo majušne glave, svojevremeno je znala da bude – ne baš mirođija u svakoj čorbi – ali prisutna na svakom pisaćem stolu. Tačnije, vlasnik stola skoro da nije mogao bez nje, i jedva je čekao da se njena pozadina spusti na njegovu ravnu površinu i suvišne stvari ukloni, a one tek nastale učini konačnim i trajnim.

Ta vremešna gospođa imala je, naime, čudan običaj: čim bi ugledala hartiju ispisanu mastilom, svom težinom bi se spuštala na nju (inače je bila ljubiteljka pisane reči, a posebno epistolarnih romana) i počinjala bi da se blago njiše u bokovima levo-desno, meškoljeći se, sve jače i jače kao da to čini u ritmu neke nečujne muzike. Činila je to tačno onoliko dugo koliko je bilo potrebno rečima pod njom da postanu trajne. Koža njene zadnjice, već sasvim mastiljava, odavno je bila istetovirana otiscima zapisanog i na njoj skoro da više nije bilo slobodnog, ružičasto-belog prostora. Međutim, gospođa je tvrdila s ponosom da na sopstvenom telu nosi tragove koliko onog najlepšeg i najnežnijeg što ljudska duša može osetiti a ruka zapisati, toliko i onih najružnijih i najstrašnijih zamisli i poriva ljudskog uma koji su mnoge odveli u bankrot, iza rešetaka, sa druge strane granice ili u smrt. Tačnije, nosila je na sebi čitavu istoriju ljudskih emocija – ljubavi, naklonosti, vernosti, požrtvovanosti, suzdržanosti, pohlepe, zavisti, prezira, licemerja, servilnosti, laži, ambicija, sumnje, bojažljivosti i malih i velikih apetita. Da nije bilo nje, slova bi plakala, s razlogom ili bez njega, ali svaka mastiljava suza prelila bi se preko ruba zapisanog preteći da nečitkim učini svako sledeće slovo i uopšte svaku zapisanu reč.

Pomenuta gospođa otišla je u penziju onda kada su slova prestala da prolivaju bespotrebne suze, jer su u modu ušle druge, suzdržanije vrste pribora za pisanje. Zauvek je prestala da se vredno i koketno meškolji na svojoj zadnjici koja, verovali ili ne, pamti mnogo više od nečije glave.

HERBARIJUM

Nema više tih sveščica, najčešće debljih listova i tvrdih korica, u kojima se čuva biljno ili neko drugo korenito pamćenje. Nema više onog: odeš na livadu pa ubereš nekoliko cvetića i travčica, staviš ih među listove svoje omiljene – ali poobimne knjige – i sve to pritisneš dodatnim tomovima enciklopedija, a onda, nakon nekoliko dana, zalepiš u sve-

sku svoj herbarijum koji je tvoja lična uspomena na livadu. Više ne možeš tek tako brati i presovati biljke a ni skupljati insekte kako ti se čefne, a tek ne za javnu upotrebu na školskim časovima biologije! Jer svaka zgažena biljka i svaki zgažen cvet manji je zločin od svake ubrane i primenjene za upoznavanje sveta koji nas okružuje: dopušteno je gaziti hotimice, onako usput, i ne znajući, ne hajući, ali nije dopušteno brati s ciljem i još to izlagati u javnosti.

Sva ta mrtva tela! Zabranjeno je zakonom. Bilo bi lepo kada bi sva Mrtva Tela bila zabranjena zakonom. I ona u ime kojih nastaju i nestaju države i grade se granice.

Ubrana detelina sa četiri lista i danas spava u jednom mom herbarijumu. Izgleda kao zaustavljena u nekom vremenu. Postoji verovanje da ćeš, ubereš li onu četvorolisnu, biti srećan. Ispod nje, presovane, zapisan je i datum kada sam je ubrala, bilo je to u doba mog detinjstva, i neku deceniju pre nego što je u velikoj zemlji u kojoj sam odrastala postalo dopušteno ubijati, gaziti, izbrisati i poniziti drugog čoveka samo zato što nije detelina sa, na primer, četiri, već sa tri lista, ili zato što je detelina koja je izrasla na drugoj livadi.

Danas, međutim, deca ne mogu više da prave herbarijume. Lepo bi bilo, kada bi, umesto toga, makar svaki drugi čas biologije mogla da provedu u prirodi, u direktnom susretanju sa biljkama koje rastu, cvetaju, bude se, sazrevaju, klonu i umiru. I kada bi shvatila onda da je njihov rast isti kao i rast te biljke. Ali, možda to nema nikakve veze ni sa tim biljkama. Možda bi ih deca samo slikala mobilnim telefonima i delila na društvenim mrežama, kao pogodnu virtuelnu ikebanu. I onda bi trebalo ponovo povesti ih na livadu da dodirnu stablo i list. I da krišom ukradu neku ružu, stave je u knjigu, presuju i onda je poklone nekome ko im je drag. Da je taj pamti duže nego što bi pamtio, takođe posećeno, cveće u vazi.

PRAVE SVEĆICE NA JELKI

Običaj kićenja drveta jelke, prvenstveno na Božić, po svetu se proširio zahvaljujući Nemačima, međutim, te prvobitne jelke u nemačkim domovima, još u jedanaestom veku, nisu bile ukrašavane ni pravim ni veštačkim svećama, već pre svega crvenim jabukama, a ponegde i kolačima. Postoji priča o tome da je kasnijem kićenju jelki svećama „kumovao“ upravo Martin Luter, osnivač hrišćanske protestantske crkve u Nemačkoj i jedan od vođa reformacije. Navodno je, šetajući se jedne večeri kroz šumu, bio zadivljen prizorom zvezda koje svetlucaju kroz granje drveća, i prvi je u svom domu okitio božićno drvo pravim, malim, voštanim svećama. Ipak, glavni problem je predstavljala opasnost od požara, kao i problem da sveće, bez obzira na to što su voskom zalepljene za granje, stoje uspravno. Prošlo je još stotinu godina, a onda su izmišljeni držači, a za opasnost od požara kraj jelke je i dalje stavljan vedro sa vodom.

Veštačko osvetljenje na jelci prvi je pokušao da primeni pronalazač Edvard Džonson, ali masovni običaj ukrašavanja jelke veštačkim svećicama proširio se najpre po celoj Engleskoj kada ga je na dvoru prvi primenio princ Albert, 1841. godine (inače poreklom Nemač), a onda i po celom svetu, po ugledu na kraljevsku porodicu, a zahvaljujući nemačkim iseljenicima postalo je običaj najpre u Severnoj a onda i u celoj Americi. Tek, običaj kićenja jelke pravim svećicama retko gde da se danas zadržao, ako ni zbog čega drugog, a onda iz sigurnosnih razloga.

Pre nekoliko meseci, nedugo nakon proslave Nove godine, boraveći u Nemačkoj, jednu takvu pravu, obesekorenjenu jelku, sa pravim plamenim svećicama na njoj, srela sam u domu tamošnjih prijatelja – Srпкиnje i Nemca. Kraj drveta je stajalo vedro puno vode, za slučaj da, ne daj bože, zatreba. Oko drveta smo se svi pažljivo kretali posežući za hranom i pićem, trudeći se da ga slučajno ne dodirnemo. A pošto je otkucala ponoć, domaćica, njen suprug i još nekoliko njih pogasili su duvanjem sve svećice na jelci, podigli je sa poda, izneli na terasu i bacili na ulicu. „Brzo će je pokupiti gradska čistoća“, rekli su, i od tog dana počela sam da u Berlinu primećujem, skoro na svakom koraku, na pločnicima ispred zgrada sunovraćene jelke. Da li su baš sve poletele sa prozora i terasa, ili su bile stepeništem iznete napolje – ne znam, ali ležale su poput beskućnika na tlu, zauvek zarobljene u svom snu o korenju koje prodire čvrsto i duboko.

VRTNA BUNARSKA PUMPA ZA VODU

Još uvek čuješ njen zvuk blagog cviljenja, dok u jednom davnom vrtu tvog detinjstva deda povlači gvozdenu ručku ka zemlji i isumpava iz nje vodu u kofu. Vitki vrat izdiže uspravno kao kraljica, nadgledajući dvorišne mačke, vrapce, cveće posađeno brižnom rukom tvoje nane i drvo jorgovana koje ti pravi senku dok leškariš u ligeštulu, ne mareći ni za šta osim za to što si na svom prvom školskom raspustu. Ponekad pokušaš i sama da spustiš njenu ručku, ali, teško je, nemaš snage, mala si. Biće vremena i za to. Čuješ je često i rano ujutru, ušuškana u uštirkanoj posteljini i još uvek sanjiva, i njen glas se meša sa zvukom zveckanja metalne kofice sa mlekom koju lokalni raznosilac spušta na prag kuće. Potom se koraci udaljavaju i opet je sve tako tiho. Čuju se samo ptice. I svaki od tih jutarnjih zvukova uliva ti neko čudno spokojstvo i sigurna si: sve je u redu, sve će biti dobro.

Mnogo godina kasnije, kada ne bude više na ovom svetu ni deke ni nane, ni njihovog dvorišta, ni jorgovana, ni onog cveća, ni tvojih roditelja, ni jutarnjih raznosča mleka i kofica koje odzvene o prag najavljujući novi dan, ti i dalje čuješ njen zvuk. Čuješ ga kao da dolazi iz nekog udaljenog sna, iz nekih dalekih prostora, i on ti iznova i iznova govori: sve je u redu, sve će biti dobro. Tako te ta stara vrtne pumpa za vodu iz tvog detinjstva podseća, uvek kada treba, da stvari nisu tako crne i da se uvek treba radovati novom danu. Duboko si joj zahvalna na tome. „Šta vam uliva spokojstvo i nadu?“, možda će te jednom upitati neko i neće mu sve biti baš najjasnije kada mu budeš odgovorila: „Zvuk vrtne pumpe za vodu.“ I ne mora da bude.

A onda, jednog dana, boraveći daleko od kuće, u Berlinu, u svom tamošnjem kraju na svakom uglu ljupke kaldrmisane ulice ugledaš po jednu takvu sličnu pumpu samo mnogo veću, sačuvanu iz davnih vremena, izniklu poput čudotvornog pasulja. Uhvatiš se za njenu ručku kao da se rukuješ sa starim znancem koga dugo videla nisi i usred dana se rasplačeš, pomalo od tuge, ali i od radosti: sve će biti u redu. Sve će biti dobro.

RUČNI ASPIRATOR

Ta čudna spravica nalik vršilici za žito, po završetku obeda, a ponekad i tokom njega, smelo se probija između tanjira, kašika, viljušaka i noževa, trudeći se da svojim valjkastim telom ne okrzne nijedan od svetih predmeta trpeze. Obično se negde zagubi, i niko, pa ni domaćica, ne zna gde je, i svi je traže, mada niko posebno ne haje za nju, ali uvek se stvori, niotkuda. A kada se prepusti dlanu čistunice ili čistunca, svojim sintetičkim dlačicama skuplja mrvice i sve nepodopštine sa stola. Ne zagleda u tanjire, ne gleda ko je šta pojeo i koliko toga nepojedenog je ostalo u šerpi ili činiji: to se nje ne tiče. Njeno je da pokupi ostatke i da ih onda, nakon što joj dve ruke rastvore utrobu nad kantom za đubre, istrese sve šta ima u nju. I, to je to. Do sledećeg obeda, do sledećeg mrvljenja.

U celom tom jednostavnom poslu koji revnosno obavlja, postoji jedan trenutak koji je, ipak, posebno čini srećnom, a to je kada njen sadržaj ne završi u kanti, već kada se domaćica doseti da otvori prozor i istrese mrvice iz njenog trbuha na sims ili, jednostavno, u vazduh. Tada zna da pored svega što radi čini i dobro delo: hrani ptice. A niko posebno ne haje za nju, i čak joj je i ime takvo da je obično mešaju sa usisivačem vazduha iznad šporeta i sa nekim delovima medicinske opreme u bolnicama.

Njeno lagano iskorenjivanje sa svih belosvetskih trpeza i iz domova počelo je onog trenutka kada se neko dosetio da u svom domu primeni ono što je video u luksuznom restoranu: i tako je ručni usisivač za sto na baterije krenuo da se šepuri među tanjirima, pokazujući kako sve može brže i bolje, kao neki mali, plastični mrvojed. Uz jednu manu: bio je nešto teži za dlan od običnog, plastičnog ručnog aspiratora. Potom je nekome palo na pamet da i tu rabotu sebi olakša i kupio je usisivač za sto na daljinsko upravljanje. Tek taj se razmahao po trpezi, usisavajući i skupljajući mrvice kao da svaki put to čini zdušno, posvećenički, i gotovo misionarski. Onda su se pojavili sasvim mali stoni aspiratori na baterije, nalik na optičke miševe za kompjuter – i preuzeli mrve u svoje „ruke“. I tako je to krenulo, sve dok jednog dana, možda, mrva više biti neće jer ćemo jesti hranu koja, jednostavno, ne prepušta ni delić sebe nepoznatoj sudbini, ili kada počnu da se proizvode biorazgradivi i upijajući stolnjaci koji sve što na njima nesrećnim slučajem završi od prljavštine i hrane, istog trenutka razlažu na veliko Ništa.

FIĆA

Rodila ga je majka *Crvena Zastava* u Kragujevcu gradu, po licenci italijanskog *fijata 600*, a pod punim imenom *Zastava 750*. Svetlost dana ugledao je 18. oktobra 1955, da bi punih trideset godina bio jedno od najpopularnijih vozila u Jugoslaviji, a poslednji primerak rođen je novembra 1985. Taj minijaturni auto bio je toliko popularan, da je 1969. godine organizovano takmičenje srednjoškolaca svih jugoslovenskih država „Ko će više u fiću“, koje je raspisao časopis *Start*, na kojem je pobedila grupa od 26 maturanata iz Travnika koji su uspeli da zajedno uđu u vozilo, inače predviđeno za četiri osobe.

Ono što je zapravo obustavilo njegovu dalju proizvodnju bio je projekat *Yugo Amerika*, tako da je ovaj mali automobil ustupio svoje mesto jugu, sa kojim je Jugoslavija imala ozbiljne planove. Svi su voleli da se voze fićom, bio je auto radničke klase i svako je mogao da ga kupi od pet plata, a ušao je i u kulturni film „Nacionalna klasa“.

Bio je to jedan od retkih nekadašnjih automobila koje kada pogledaš shvatiš da u tebe gleda lice krupnih, razrogačenih očiju-farova, majušnog nosa i metalnih branik-usta razvučenih celom dužinom u suzdržani, pritajeni osmeh. U tebe je gledalo detinje automobilsko lice koje te je toliko godina suočavalo sa jednostavnošću, suštinskom naivnošću jednog doba koje se više nikada neće ponoviti. Slične oči-farove imali su i reno 4, folkswagen-buba, trabant i spaček, pa i nešto kasniji stojadin, mada je fića sasvim sigurno imao najveće i najzačudenije oči od svih. Veoma brzo došlo je i vreme kada automobili u put pred sobom više nisu gledali širom otvorenih, razrogačenih očiju pitome vanjštine, već su, počevši od juga, krenuli da svojim oblikom nagoveštavaju divlji, agresivni temperament i potrebu da im se na „licima“ čita i brzina za koju su sposobni kao i spretnost brzog kočenja. Prednji farovi sve ređe su bivali okruglasti, a sve češće, najpre pravougaonog oblika, a potom mačkasto-iskošenog: imitirali su izgledom divlje mačke, u potrebi, valjda, da sugerišu jedno: ja sam opasan, a moj vlasnik još više.

Za razliku od svih ostalih, fićom si mogao da otputuješ još dalje – iza zatvorenih očiju, tamo gde si u svet koji se otkriva i pruža pred tobom gledao razrogačeno, sa nadom i sa poverenjem.

CRVENI KIOSK

Pionir prodaje brze hrane u Beogradu i mesto oko kojeg se, sedamdesetih i osamdesetih godina, uvek stvarala gužva: pripadnici svih generacija tiskali su se, čekajući na svoj par viršli u zemički i jogurt u trouglastom tetrapaku na kojem je pisalo PKB, a kasnije je treptala kravica. Viršle su se kuvale u visokim metalnim loncima i posluživale su ih radnice u belim mantilima i pucale su kada ih zagrižeš, a jogurt si užurbano otvarao, zubima mu otkidajući vrh, pri čemu bi se uvek malo poprskao po bradi. Pored viršli, u njemu su se pro-

davale i kobasice, senf je obično bio razvodnjavao vodom i sirćetom, a voda u kojoj su se kuvale viršle ceo dan se nije prospala, tako da su one koje bi gustirao u popodnevnim ili večernjim satima imale puniji i izdašniji ukus od onih jutarnjih i u tome je, između ostalog, bila tajna njihove posebnosti koje se i danas prisećamo sa nostalgijom.

Crveni kiosk je na scenu, zapravo, stupio ravnih sedamdesetih godina, kada je na gradskom konkursu pod nazivom „Beogradski kiosk“, čiji je cilj bio da se izjednači izgled kioska po gradu, pobedio projekat slovenačkog mladog arhitekta i stručnjaka za industrijski dizajn Saše Mehtiga. Mehtigov projekat kioska nosio je naziv K-67 (broj je označavao godinu projektovanja) i njegova proizvodnja se u početku odvijala u fabrici Imgrad u Ljutomeru. Po zamisli njegovog autora, kiosk se izrađivao isključivo u crvenoj boji da bi bio vidljiv izdaleka, mada je nešto kasnije počela njegova proizvodnja i u plavoj, narandžastoj, beloj i žutoj, ali te boje ipak nisu uspele da se upišu u ljudsko pamćenje poput crvene...

Veoma brzo nakon što je pobedio na beogradskom konkursu, crveni kiosk bio je izložen u njujorškom MOMA muzeju, koji ga je uvrstio u svoju zbirku industrijskog dizajna 20. veka, i ubrzo ispunio gradove i mesta bivše Jugoslavije, označavajući, istovremeno, i vreme modernizacije i tehnoloških promena u njoj, te koristeći tada popularne materijale kao što je ojačani poliester i poliuretan. Neki tvrde da je bio izrađen od sličnog ili istog materijala kao i trabant. Njegova popularnost je ubrzano rasla tako da se nije zadržao samo na prostoru bivše nam naše, već je brzo preplavio i zemlje Istočne i Srednje Evrope i stigao još dalje... Kažu, i do Australije.

Sa menjanjem ponude brze hrane na ulicama, tačnije, sa pojavom pljeskavica koje su sasvim potisnule nekadašnje viršle početkom devedesetih godina menjao se i izgled kioska, i crveni su polako odlazili u istoriju. Da oživi nekadašnji crveni kiosk i njegove viršle pokušao je „viršlomobil“ koji krstari po raznim mestima u Beogradu, ali nostalgici kažu da ništa nije isto i da povratka – nema.

ZLATNI ZUBI

Na starinskim crno-belim fotografijama sijaju mala sunca koja otkrivaju osmesi; iako fotografije još ne znaju za kolor, nije im potrebna boja da bismo osetili snagu njihove zlatnožute svetlosti, njihovog zlata. Onaj vitki muškarac sa štucovanim brkovima, to je tvoj deda, ona dama sa bubi-kragnicom, sjajnih, krupnih kovrdža i sa rupicama na obrazima tvoja je baba, iskošenih i nežno spojenih glava gledaju u tebe sada iz nekog sasvim drugog sveta, iz polaroidne bezvremenosti. Njihovi zlatni zubi kao da bi mogli da svetle u mraku: i tada bi bili nešto sasvim drugo od pukog modnog detalja, od trenutnog hira, od zahteva i zahvata lepote. Gledaju iz neke nejasne ti radosti.

Decenijama kasnije, ranih devedesetih, otkrivaš na stolu svog oca kutijicu za nakit: kada je otvoriš, ugledaš zlatne krunice njegovih i majčinih kutnjaka. Do danas nisi ni znala da

su ih ikada imali u svojim ustima poput male škrinje, a sada si svesna da odlaze u obližnju zlataru. Kada ih tvoj otac bude prodao, dobiće za njih onoliko koliko će biti potrebno da nekako pregrmite narednih mesec-dva. A beše to u ona vučja vremena kada si platom mogao da kupiš tek pastu za zube, za zube u kojima si čvrsto držao vlastiti život, danonoćno ga prenoseći sa mesta na mesto, kao što to čini krznata majka, čuvajući svoje mladunce.

NOŽ ZA OTVARANJE PISAMA (I SEČENJE HARTIJE)

Jedno od retkih oruđa, i to za kućnu upotrebu, koje liči na oružje. Prestižno je bilo imati na svom pisaćem stolu nož za otvaranje pisama u obliku mača, bodeža, sablje, strele. Njegova namena, ipak, bila je potpuno suprotna njegovom izgledu: otvoriti koverat da bi se doprlo do sasvim intimnog sadržaja.

U mnogim scenama (filmskim ili zamišljenim) bio je nerazdvojiv od sveće i njenog blago lelujavog plamička, mastionice i nežnih ženskih ruku u čipkanim rukavicama koje blago podrhtavaju posežući za njim, ne bi li otvorile pismo. Bio je uvek povezan sa strepnjom, iščekivanjem, grižom savesti, ustreptalošću, suzama ili prigušenom srećom koja damara u grudima, ali ne sme se poveriti nikom. Suprotan svim tim osećanjima čiji je bio svedok, stajao je na stolu kao neki sudija, spreman da otvori karte i primaocu pisma saopšti istinu. Čak i kada je otvarao ona u kojima je sve što pisalo bila laž. Pored noževa u obliku sablji, bodeža i mačeva, oduvek su bili popularni oni koji su sugerisali neku moć: noževi sa drškama u obliku faraonskih ili lavljih glava, ili oni čije su drške bile u obliku životinjskih kandži. Uvek je u njima bilo nečeg što je bilo povezano sa sudbonosnim činom primanja tuđe poruke. Izrađivani su od različitih materijala, plemenitih i neplemenitih metala, slonovače, ali i drveta.

Pored otvaranja pisama, ovi noževi imali su ponekad i još jednu ulogu – razdvajanje slučajno spojenih stranica u knjizi. Dešavalo se i to: kreneš da čitaš, kad, gle, strana, npr. 234. i 235. neće da se razdvoje, i prkosno su izašle iz štamparije i dalje se ljubeći. Tada bi čitalac koristio ovaj nož da bi zauvek prekinuo jedan papirnati poljubac. To oruđe je, zaista, tada malo više nego u prethodnom slučaju, bilo oružje.

Postoji i dalje, naravno, ovaj nož. Većina, koja ga poseduje, doduše, njim otvara samo pristigle račune. Tada ga zaista drže čvrsto i nervozno u ruci kao da drže pravu sablju, pravi bodež, pravi mač i pravu lavlju kandžu, zamišljajući od njega da je oružje kojim kidaju na komadiće sve što je unutra.